

Поместването на похвалната статия на Владимир Василев говори за една неочаквана за мизията толерантност на литераторите от кръга „Мисъл“ — известно е, че в „Японски силуети“ се визират в драстично-негативен план основните фигури на кръга. Вероятно говорейки за безповодно закачане на две места с приятелите, Яворов има предвид пасажите от статията на Владимир Василев, където се експлицира тази сатирична насоченост. Но за нас е съществен преди всичко възгледът за съизмерването на критика и художествена литература и — прочели това писмо — можем да се запитаме дали Яворов няма дял във формирането на някои идеи за критиката на Владимир Василев, който традиционно се смята за представител на импресионизма и есеизма в критиката.

Критическите статии и рецензии на Яворов обикновено не предизвикват внимание — смята се, че те не изразяват самостоятелни идеи. Но може би именно в писмата си Яворов е най-автентичен, свободен и в оценката на литературните факти. И, събрани, критическите фрагменти от кореспонденцията му ще ни представят един зрял литератор с оригинално литературно-критическо мислене.

Нека се надяваме, че ако наистина съществуват, прибавени един ден към новооткритите картички, *седемте писма от Нанси с важно литературно значение* ще ни поднесат много нови данни за това литературно приятелство, за битието на един от големите поети на България.

Време е вече също така да се научим да четем известните ни писма от началото на века не само като извор на нюз от факти за биографиите на класическите ни писатели, а и като един от най-цялостните изрази на социалните стилове, на един естетизиран бит, чието проучване е само по себе си сложна научна задача.

ПИСМА НА ДИМИТЪР ПОДВЪРЗАЧОВ ДО НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА, НАДЕЖДА АЛЕКСАНДРОВА

I

Шумен,
30. I. 1904

Драги Михайлов,

Ти си извършил една славна работа, като си се сумясал пръв да изоставиш „Виє“, „Господици“ и пр. Без да съм нито по произход, нито по наклонности никакъв салонен манекен, аз, който знае как, съм дълбоко възприел тези студено официални обноски и трудно напускам пръв това „Виє“, преди да се облича с човека, и навярно с тебе бих карал същата комедия, а то е наистина комедия! . . .

Ако за първото свое писмо бях ангажирал по-голямка част от търпението ти, то има защо да ти искам прошка: аз зле го експлоатирах; ето вече повече от две седмици, откакто ти си ми писал, а аз едвам днес ти отговарям. Трябва ли да ти говоря за причините на това! За щастие — т. е. за твоето нещастие — и ти си вече също такъв канцеларски плъх¹ като мене — „извините за выражение и сожаление“² — та навярно си въобразяваш причините. Вярвай ме, мозъкът ми е страшно изпустял (аз си го представлявам като парче от вехт цървул), вниманието ми е ужасно разпръснато (него пък си представлявам, който знае защо, като тепсия пръснат ишмичик).³ Всекидневната работа върху „бумагите“ — това блудство на умствените способности — заражда и отгледва у човека едно образцово отвращение от умствения труд, а „неизбежните „писма“ със стереотипните „чест имам“, „предлагам Ви“ и пр., и пр. — неминуемо докарват омраза към всякакъв вид писане. Всичко това ако ти не си го изпитал още, сигурно ще го изпиташ върху

собствената си кожа; пази се дори да ти не я одерат съвсем, защото вие там, доколкото зная, работите много повече от обикновеното, предвидено в закона време. А вие от това всичко, аз съм роб често на едни невъобразимо-глупашки чувства и настроения — които съвсем не са интересни за тебе — а в такива случаи писането писма или каквото и да е друго става още по-трудно.

Какай, че ми донесоха пак куп „бумаги“; принуден съм да прекъсна писмото си и мислите си, та да се заема с тях. . . Продължавам. — Ти си ме доста познавал значи, като мислиш за мене, че „съхранявам в душата си жаждата да чета“. Впрочем, и аз знаех това за тебе. Да са живи приятели и приятелки — запознаха ни преди за се познаваме.⁴ За тебе и за любовта ти към четене ми е говорила още миналата година г-ца Вълчева — Пена. „Съхранявам“ я аз тази жажда, Михайлов — ама защо ми е! Осъдени сме, може би до гроб, на онова положение, което Яворов донякъде тъй хубаво характеризираше с думите „за зальк хляб продадена мечта“⁵. — Аз не мога да си спомня пример да е излязло нещо от хора, които принадлежат на канцеларията! — Не! Ти те взема в най-крехката ти възраст, изрязва крилето ти, изсушава и наклонности, и способности и те преобразува някак незабелязано за самия тебе в един чиновник само. Преди три години единъж бях в София няколко дена и случайно се срещнах с двама-трима от видните глави на литературния небосклон; и можеш ли си представи, че всичките едногласно ми казваха: „Вие трябва непременно да напуснете канцеларията!“. . .⁶ Оттогава още аз махнах ръка и се разочаровах в желанието си да стана „нещо“; — какво ще правиш да „напуснеш канцеларията?“! Това се лесно говори, но може ли да се направи? И подложих ѝ се аз пак — да ме цеди, и съмнявам се дали е останало още нещо у мене, което не е било подиграно, осмяно, оплюто, обезчестено, унищожено от този глупав, монотонен, убийствен живот на канцеларската маса! . .

А има тъй много да се чете и изучава! Прочитам и аз „баберки“⁷, както казваш, и Надсон, и други поети — ама само с това работа се не върши! Около тебе кипи животът, буен, стремителен, а нишките и пружинките на този живот ти не можеш да видиш; пък това е необходимо, потребно: трябва да разбереш ти това, да разбереш поне малко-малко откъде иде и накъде отива този живот, от биологичната до културната смисъл на тази дума; трябва да направиш това, за да определиш своите отношения спрямо него, да намериш своето място на земята. Не можеш ли да направиш това — ти загубваш своя компас, животът става безмислен, безцелен, безполезен за тебе; от тука и — направо в песимизма: изгубваш охота да живееш, понеже не намиращ „опорна точка“, както говори един от героите на Горки. А да ти кажа ли — четене-то на Надсона⁸ в такова едно състояние се много услажда, ала има пагубно влияние: този майстор на изящното слово те напълно обсебва (та той сам е като мнозина от нас!) и те затвърдява в мрачните ти мисли, че животът е безмислица и не струва да се живее! . . А това съзнание не значи нищо друго освен духовно самоубийство — значи да престанеш да живееш, а само. . . да вегетираш, да изпълняваш простия биологичен закон? . .

Нели всичко това е вярно — до ужас вярно?!

Аз не зная, разбира се, дали с тебе става вече този процес на разлагане, но съм склонен да ти го предскажа. Дано пък се лъжа! . . Във всеки случай той не е задължителен; ако навреме се предотврати опасността от него, ако навреме се окрили и засили духът, този процес може да се избегне. Не зная обаче ще успееш ли ти да направиш това и се съмнявам, ако четивото ти е само Надсон или подобни такива.

Пак ме затрупах с „бумаги“! Ще оставя философията си, за да прекъсна писмото си и по-скоро ти го пратя, защото и без това се много забави. Ако продължаваш да ми пишеш, аз ще гледам да бъда по-редовен, доколкото това е възможно; тези дни преживявам изключителни обстоятелства: буквално денонощно съм зает.

Какво има в Стара Загора? Поздрави нарочно госпожица Ф.⁹ и себе си. Стискам ти ръката

Д. Димитров

P. S. Прочетох какво съм ти написал; май несвързано излязло, ама нищо — не е художествено произведение, я — та да бъдеш приличив! . . С прекъсвания асъл повече не може да се направи.

17 юлий 1904

Что сообщить тебе о себе, добрый друг? . . . С каждым днём моя „болезнь“ идѣт вперед. Нередко кажется, что готов уже с ума сойти. Всю ночь томит бессоница: барахтаюсь с боку на бок, вставаю, опять ложусь, а голова горит как в лихорадке, и вовсе не думает — нечего выдумать ей! — а только болит, непрестанно и скверно болит. . . не знаю что делать, ничем не могу заняться. . . Порой начинаю мечтать; — лишь только понесусь на „крыльях упоения“, — чорт его там знает как, вдруг опять всё потускнеет, новый какой-то огонь вспыхнет в голове — и всё протеряет! . . . как-то хочется спать, а не спится, хочется плакать — да слѣз нету, всё хочется — и ничего не хочется, хочется жить — и умереть ту же минуту. . . Днём опять — то же самое. Всё кажется не в своём месте, всё так противно, глупо! Жизнь стала только одна скука, да мука безконечная. Не знаю где убежать от самого себя, всегда и везде та же горькая правда, что только „в могиле покой“, — так и навязывается, болит. . . и всё надоело — пропасть! . . . Надоело жить, надоело томиться — а может и тебе надоело слушать и читать меня. . . Вот тебе мой ответ на вопрос как побывало!

А дальше что будет? . . . не знаю!

Жму руку — Твой Дм. Дм.

III

Кольо, — ти нямаш основания да не ми прощаваш дето не ти пиша, ала нямаш и такива да искаш прошка дето тѣй дълго време не си ни дохождал на гости. . .

И наистина, ние отдавна те чакаме. — Мислехме, ще дойдеш на Димитровден. . . около Арахангеловден (имаше празници). . . и ти сѣ не дохождаш. На шо се дължи това? Нима „уловията на труда“ в Долна Бяна са толкова лоши!¹⁰ Нима не чувствуваш нужда поне за ден-два да отпочинеш в София, между нас, да видиш театро и т. н.

Побързай, моля ти се, да дойдеш, докато не сме се разболели пак. Ние прекарахме вече доста дълъг период на безболие, та всеки ден можем да очакваме „пак старата неволя“ (струва ми се, че го преиначих като Леди¹¹). . . Весо¹² е сравнително добре, даже се пооправи малко, лазиш-ком тича из стаята и слуша кой ще млясне с уста или ще затропа с чинии — такъв гладник е, какъвто не си даже ти. . .

Уа. . . *Альда*¹³ още не съм чел. Заловил съм се с „На Царевец“¹⁴, а то не е твърде келепир копице, та не се чете бързо и лесно, по-право не се чете твърде охотно. . .

Аз имам „Южни цветове“¹⁵ и „Сцена“¹⁶ и „Когато бях овчарче“¹⁷ и пр., и пр., и пр., но нещастieto е, че не мога да чета — нямам нито време, нито удобства. „Цветовете“ не се разбират или не струват нищо. Ако не си взел от някъде или направо изписал тези книжлета, побързай да ни дойдеш на гости, та да се опознаеш с тях. . . Понял? . . .

Има и друго: неделей мълча като риба безгласна, ами пописвай ни по-често.

Чакаме те без търпеж. . .

Твоя. . . Гледай какви грешки!!!!

Твоя Митьо и пр.

IV

Драги Николай,

Озовал съм се в Стара Загора от няколко дена, пък мисля да стоя още няколко. Тук узнах, че вече имало и за тебе 2000 лв. месечно от Варненската търговска камара — и те сърадвам и поздравявам, още повече, че щели сте да товате наскоро и в Мюнхен. Откак си заминал, не съм ти писал нишичко, но ти винаги си ми прощавал тази моя магария, та шеш-нешеш, ще ми я простиш и сега. Нищо особено за писане аслѣ не е имало и няма: моя живот ти го познаваш ка-

то пръстите на ръката си. Той се състои само от кръгли глупости — нищо свясно, разумно, интересно — и подскача от случайност на случайност.

Тук потърсих „Златорог“¹⁸, за да прочета статията на Боян Пенев „Литературен плут“¹⁹, но още не съм го намерил. Интересно е, че даже Кирил Христов, който е един от най-злобните българи, ми каза онзи ден за тая статия: „Прекалено силна и аргументирана; авторът дори надхвърля целта. Като я четеш, оставаш с впечатление, че едва ли би могло да се намери по-злобен българин от него.“ Той е просто поразен от злобата на Бояна. — Дано я намеря да я прочета.

Тука е вече починала пролетта. Аз минах онзи ден през балканската линия — и мисля тези дни да се върна пак там, на някоя гара по върха, и да постоя там няколко дена. Балкана ми правя тоя път много силно впечатление — няма да повярваш. Аслъ отдавна не съм го виждал.

Дължа ти и една благодарност за разговорите за мене, които си имал със Симеон Радев²⁰. Предли му приятното ми вълнение, когато чуя, че той, чието мнение и вкус високо ценя, четё мои писания с интерес. Увери го едновременно с това, че аз имам една съвсем безпретенциозна оценка за тях, почти долна — и че той е комай единичния читател, чийто ласкав отзив може да поразмрази самоотрицанието и архискептицизма дори на такива галфони като мене. Но като пиша това, ти пък да не помислиш, че ми е пламнала главата? О, далеко не! Докато съм жив, приятелю, аз не мисля никога да ви доставя приятното зрелище да ме наблюдавате в ролята на нашенски манияк! Но — май много редове вече написах за себе си. Причината е, че нямам друго какво да ти съобщя. У дома всичко върви средна хубост. Аз ту гуляя, ту се заричам, вечно съм недоволен, вечно се оплаквам — нищо свястно не върша. Още „Африканка“ не съм продължил, но през това време преведох за „Ренесанс“ една оперета, за която ще получа повече отколкото от Народния. В издателството ходя съвсем рядко и не знам нищо за него. Приятелите всички са добре. Веса е добре и младува съвсем не като тебе. Децата ходят на училище, майка им се кара с баща им — а аз блаженствувам.

Стискам ти ръката

Твоят Димитър

Стара Загора, 23. III. 22

Да кажеш на Милка, че съм сърдит и на нея, и на нашата обща приятелка в ул. „Паисий“: и двете не намериха за нужно да ми съобщят по някой начин, когато Милка била в София. Защо така? Аз може би щях да ти пратя нещо тогава! Дали не постъпиха така именно затуи? Милка да пипе в ул. „Паисий“ моето познато „Не те е срам?“ — което се отнася до двете.

V

Микалай,

Моля ти се, нареди час по-скоро да купиш и ми пратиш нотите според приложения списък²¹. Колкото пари струват — драсни ми, за да ти ги пратя, и кажи по какъв начин най-удобно. Гледай дано струват по-евтино, разбира се. В списъка са показани екземплярите.

Тези дни ще ти пиша по-дълго. Сега ме чакат.

С поздрав

Твоя Митко

Не си чел още, но Владимир Василев ме е изял в „Златорог“ много недоброжелателно и злобно. Жалко, че най-близките ми приятели са могли да оставят у него такова лошо мнение за мене — не за стиховете ми, разбира се, а за човека.

Други път ще ти пиша и за това.

Същия

¹ В кореспонденцията между Димитър Подвързачов, Николай Лилиев, Димчо Дебелянов, Георги Райчев и останалите от групата около Башата (както са наричали тогава Димитър Димитров Подвързачов, роден през 1881 г.) много често се говори срещу потискащата атмосфера на тогавашните канцеларии, в които повечето от тях са били принудени да си изкарват прехраната.

Когато пише писмото си от Шумен, 30. I. 1904 г., Д. Подвързачов е секретар на училищната инспекция в града, а Лилиев, завършил свищовската гимназия, работи като чиновник в Земедельската банка в Стара Загора.

² Рус. — извинявайте за израза и съжалението.

³ Тур. — извара.

⁴ Дватама поети и приятели Д. Подвързачов и Н. Лилиев са родени в Стара Загора. Запознават се чрез Ружа Фъртунова (по-късно съпруга на Подвързачов), която била братовчедка на Лилиев и от 1902 г. се познавала с Подвързачов.

В архива на Николай Лилиев са запазени около тридесет писма на Димитър Подвързачов до него; първото от тях е от 10 януари 1904 г. А писмата на Лилиев до Подвързачов се съхраняват от внуците на Подвързачов. Известно е писмото на Ружа Фъртунова, в което за пръв път пише до Подвързачов и Николай Михайлов (кръстен по-късно от Георги Бакалов с псевдонима Лилиев). „Господин Димитров, странно, нали? — тъй малко познати, а да Ви пиша. А това върши по желанието на Ина, затова ще прощавате. Току-що се връщаме от разходка. По пътя говорихме и за Вас и чувствавахме и двамата желанието да Ви пишем. Както виждате, не закъсняхме да сторим това.“ — Тези редове са изпратени от Стара Загора върху пощенска картичка на 7 януари 1904 г.

⁵ Неточен цитат от стихотворението на П. К. Яворов „Нощ“ — 76—77 стих.

⁶ Първите публикации на Димитър Подвързачов са от 1898/99 г. По това време той сътрудничи на сп. „Смях и съзли“, „Звезда“, „Нов живот“, „Надежда“, „Труд“ и др. и сравнително рано — през 1900 г. — бива забелязан от критиката. Народният поет Иван Вазов пише първите насърчителни думи към младия поет (в статията си „Януарска поезия“ от март 1900 г.); похвално се изказват за него и Георги Кирков и Георги Бакалов.

⁷ Диал. — отгук-оттам.

⁸ Надсон, Семьон Яковлевич (1862—1887) — руски поет, разработващ мотиви на социалната скръб и недоволството. Стиховете му изразяват раздвоената болезнена душа на интелегента-народник от края на миналия и началото на нашия век. Извървено популярен по това време у нас. Лилиев и Подвързачов са се увличали от поезията на Надсон; изпращали са си пресни на негови стихотворения и са изпълвали с надсоновски настроения някои от писмата си (както например в следващото писмо).

⁹ Става дума за Ружа Василева Фъртунова — по-късно Подвързачова.

¹⁰ В Долна Бяня Лилиев прекарва от март 1907 до септември 1908 г. В този период е писано въпросното писмо.

¹¹ Леди — така са наричали Ружа Подвързачова.

¹² Весо се наричало детето на Подвързачови, което по-късно заболяло от тиф и починало през април 1910 г.

¹³ Оскар Уайлд (1856—1900).

¹⁴ Сигурно става дума за „Легенди при Царевец“ на Иван Вазов.

¹⁵ „Южни цветове“, тримесечен литературен алманах, С., 1907, под редакцията на Димо Кьорчев и Трифон Кунев. Изданието е в духа на модернистичните търсения на времето. В него Димо Кьорчев помества статията си „Тъгите ни“, където развива възгледа за чисто изкуство.

^{16, 17} „Сцена“ и „Когато бях овчарче“ — литературни сборници, издавани през 20-те години.

¹⁸ Списание „Златорог“ излиза от януари 1920 до декември 1943 г. През цялото време негов главен редактор е литературният критик Владимир Василев.

¹⁹ Статията на Боян Пенев „За литературния плут“ е публикувана в сп. „Златорог“, кн. I от 1922, с. 103—149.

²⁰ Симеон Радев (19. I. 1879—15. II. 1967) — виден публицист и общественик.

²¹ Димитър Подвързачов е бил самоук музикант, свирел на цитра. Лилиев му купувал от Виена ноти.

Забележка: Писмата са написани върху открити пощенски картички с мастило, с изключение на третото и петото. Третото е написано с пишеща машина върху бланка от III софийска мъжка гимназия, а четото — върху обикновени продълговати листчета от тефтерче с химически молив. Плъковете липсват.

Останалите писма на Подвързачов до Лилиев с коментар от Славчо Данаилов са публикувани в „Литературна мисъл“, г. XXII, 1978, кн. 4, с. 137—155.